

Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.1973 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043 6. *Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р., ратифіковано Законом № 03/97-ВР від 09.12.97* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_055 7. *Біла книга з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності й гідності» Ради Європи: Затверджена міністрами закордонних справ країн-членів Ради Європи на 118-й сесії Комітету міністрів. Страсбург, 7 травня 2008 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.model21.in.ua/files/bila_knyha_.pdf 8. *Бугасв С. Право національних меншин на представництво: актуальні проблеми законодавчого забезпечення в Україні // Вибори та демократія: Науково-просвітницький правничий журнал. – 2005. – № 1(3). – С. 51-59.*

УДК 321.01

Т. С. ТАРАН

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Проаналізовано погляди зарубіжних дослідників соціального капіталу, західноєвропейської, англо-американської та австралійської наукових шкіл. Встановлено, що сучасний етап дослідження соціального капіталу розпочався у 20-х роках ХХ ст. та характеризується накопиченням фактичних даних та першими спробами вироблення універсальних дефініцій і напрацювання механізмів реалізації отриманих даних. Попри відсутність загальноприйнятого визначення, на думку дослідників, соціальний капітал є системою усвідомлених, сталих інтерактивних зв'язків у суспільстві у вертикальній та горизонтальній площинах як на міжособистому рівні, так і між групами та інституціями.

Ключові слова: соціальний капітал, універсальні дефініції, система інтерактивних зв'язків, довіра, суспільний розвиток.

Таран Т. С. Социальный капитал: концептуальные подходы зарубежных исследователей

Проаналізовані взгляды зарубежных исследователей социального капитала, англо-американской, западноевропейской и австралийской научных школ. Установлено, что современный этап исследования социального капитала начался в 20-х годах ХХ века и характеризуется накоплением фактических данных и первыми попытками выработки универсальных дефиниций и наработки механизмов реализации полученных данных. Несмотря на отсутствие общепринятого определения, по мнению исследователей, социальный капитал является системой осознанных, постоянных интерактивных связей в обществе в вертикальной и горизонтальной плоскостях как на межличностном уровне, так и между группами и учреждениями.

Ключевые слова: социальный капитал, универсальные дефиниции, система интерактивных связей, доверие, общественное развитие.

Taran T. Social capital: conceptual approaches foreign researchers

The looks of foreign researchers of social capital, Anglo-American, Western European and Australian science schools. Determined that the current phase of the study of social cap-

---

© ТАРАН Тетяна Семенівна – аспірант відділу правових проблем політології Інституту держави і права ім. В.Н. Корецького НАН України

ital started in 20 of the last century and is characterized by the accumulation of evidence and the first attempts to develop universal definitions and develop mechanisms for implementing the data. Despite the lack of universally accepted definition, according to researchers social capital is a system of conscious, sustainable interactive relationships in society in the vertical and horizontal planes, as the interpersonal level and between groups and institutions.

Key words: *social capital, universal definitions, interactive communications, trust, social development.*

Наукові розробки проблематики соціального капіталу розпочалися у 20-і роки ХХ ст. зарубіжними дослідниками, зокрема представниками англо-американської та австралійської наукових шкіл.

Суттєве зростання уваги вчених до цієї проблематики відбулося у другій половині ХХ ст., що пов'язано з глобалізаційними процесами, а також стрімким розвитком інформаційно-комунікативних технологій і кардинальними змінами ролі громадянського суспільства у західноєвропейських країнах.

Термін «social capital» вперше з'явився у 70-ті роки ХХ століття в англо-американській соціології.

Засадничі теоретичні положення щодо соціального капіталу були сформульовані у працях американських політологів Роберта Девіда Патнема і Френсіса Фукуями, а також французького соціолога П'єра Бурд'є.

Зокрема, одне з перших і найбільш універсальне визначення соціального капіталу належить П'єру Бурд'є: «...Ресурси, засновані на родинних відносинах і відносинах між членами групи». Водночас автор наголошує на динамічності соціального капіталу та його здатності до конвертації в інші форми капіталу – символічний, економічний і культурний.

Френсіс Фукуяма головну увагу зосереджує на дослідженні структури соціального капіталу і довірі як однієї з її складових². У праці цього дослідника «Великий розрив» встановлено залежність рівня економічної успішності від рівня довіри, що існує між акторами у суспільстві³. У праці «Кінець історії» доведено також тісний зв'язок довіри з існуючими поняттями економічних і соціальних свобод, які поділяє переважна більшість громадян ліберального суспільства⁴.

Роберт Девід Патнем досліджував сутність соціального капіталу шляхом порівняльного аналізу розвитку Півдня та Півночі Італії⁵. За підсумками проведеного аналізу дослідник робить висновок, що рівень якісного розвитку регіонів позитивно корелюється з кількістю недержавних організацій, які є формалізованим показником громадянської активності у суспільстві. У праці «Щоб демократія працювала: Громадянські традиції Італії» Р. Патнем зауважує, що громадянська активність є важливим чинником ефективного функціонування як представницьких органів влади, так і її виконавчих органів.

Аналіз праць провідних дослідників соціального капіталу свідчить про відсутність поки що усталеного загальноприйнятого визначення цього поняття.

Так, за Р. Патнемом соціальний капітал – це риси суспільної організації, такі, наприклад, як довіра, норми взаємин та мережі залучення громадян, що здатні підвищити ефективність завдяки скоординованим спільним діям.

П. Бурд'є наголошує на сукупності реальних або потенційних ресурсів, що пов'язані з володінням міцною мережею більш чи менш структурованих відносин взаємного знайомства та визнання. Ці ресурси складаються із соціальних зобов'язань, які є конвертованими за наявності певних умов у економічний капітал і можуть бути закріплені у соціальному статусі⁶.

Дж. Коулман, американський соціолог, який увів поняття «соціальний капітал» у широке використання, відзначав роль родини у формуванні «первинного» соціального капіталу як набору ресурсів, закладених у родинні стосунки і соціальну структуру суспільства, на тлі яких і відбувається соціальний та ціннісний розвиток дитини⁷. Між родиною та соціальним капіталом, на думку Дж. Коулмана, існує тісний зв'язок. Саме родини утворюють первинну соціальну одиницю спільної діяльності, ту клітинку, в межах якої матері та батькові слід діяти спільно для створення дитини, її виховання та соціалізації. Природна кооперація у родині полегшує не тільки виховання дітей, але й інші види соціальної активності, – наприклад підприємництво. Навіть у сучасному світі великих бюрократизованих корпорацій, як зазначає Коулман, частка малих підприємств, більшість з яких є сімейними, складає 20% приватного сектора американської економіки. І саме малому бізнесу належить вирішальна роль у продукуванні нових технологій та практик бізнесу.

Дж. Коулман розглядає соціальний капітал у рамках соціологічної парадигми структурного функціоналізму. Тому найперше він звертається до функціональності соціального капіталу, яка й визначає останній. Особливо дослідник виділяє варіативний, не сталий характер соціального капіталу з двома головними рисами: багатоаспектність і здатність полегшувати членам спільноти досягнення індивідуальних та спільних цілей, завдяки оптимальній внутрішній координації⁸.

Ф. Фукуяма розглядає соціальний капітал як здатність, притаманну акторам у середині спільноти. Соціальний капітал, на його думку, можна визначити як наявність певного набору неформальних цінностей або норм, які поділяються членами спільноти та полегшують співпрацю між ними, задля досягнення спільної мети у групах та організаціях⁹.

Соціологи Принстонського університету О. Портес і Дж. Сенсбреннер вважають, що соціальний капітал продукує очікування спільних дій, що впливають на досягнення економічних цілей та очікування певної поведінкової моделі членів громади, навіть якщо ці очікування не пов'язані з орієнтацією на економічну сферу¹⁰.

Ф. Саббатіні, італійський економіст, у своєму дослідженні «Соціальна підприємливість, соціальний капітал та якість економічного розвитку: приклад Італії»¹¹ вказує на значну кількість різних визначень соціального капіталу, що ускладнює вивчення теми.

Значну роль у популяризації та розвитку ідеї соціального капіталу, що реалізується у формах громадянської активності, нині відіграє Світовий банк. Серед його пріоритетних програм – концентрація зусиль на соціальному розвитку, залученні широких верств населення до вирішення проблем розвитку, удосконаленні методів управління й нарощуванні інституційного потенціалу як основних факторів зниження рівня бідності.

Водночас відсутність чітких дефініцій щодо соціального капіталу унеможливує уніфікований підхід до розробки опитувальних анкет, неспівмірності вибірки при проведенні емпіричних досліджень. Широке застосування непрямих показників при вимірюванні обсягу соціального капіталу призводить до плутанини у розумінні того, що відносити до сутності соціального капіталу, а що – до його наслідків. У наявних дослідженнях широко використовуються дані з World Values Survey (Світового вивчення цінностей) та агреговані на їх основі поняття макрота соціальної довіри, при отриманні яких часто не враховуються соціальні та істо-

ричні умови, у зв'язку з якими знаходяться ці довіра та соціальний капітал. Переважно прикладний характер досліджень призводить до зосередження виключно на економічному ефекті соціального капіталу і перешкоджає розробці більш широкої концепції «якості розвитку».

Інститут Світового банку дає більш універсальну дефініцію, що зумовлено характером його діяльності. Наразі Світовим банком фінансується дванадцять програм з дослідження соціального капіталу. Водночас одним з пріоритетів у процесі вибору проектів є плюралізм підходів до визначення поняття соціального капіталу.

Оскільки головною метою досліджень Інституту Світового банку є сприяння структурним перетворенням у найбідніших країнах світу, то у визначенні соціального капіталу акцентується увага на інститутах, відносинах та нормах, які визначають якісний і кількісний склад соціальних взаємодій у суспільстві¹².

Наприклад, у рамках програми Світового банку дослідники Інституту Д. Нараян та Л. Притчетт працювали у сільській місцевості Танзанії. Програма включала обробку даних про особливості спільної діяльності у цьому регіоні, ступінь довіри до різних установ суспільства та один до одного, а також подальшу кореляцію отриманих даних з рівнем доходу домогосподарств. У статті «Голоси бідних: бідність і соціальний капітал Танзанії»¹³, яка опублікована за результатами проведеного дослідження, соціальний капітал визначається як «правила, норми взаємних зобов'язань та довіра, які вбудовані у соціальні відносини, соціальні структури та інституціональні механізми суспільства та можуть полегшувати членам цього суспільства чи громади досягнення індивідуальних та спільних цілей».

Аналіз аналітичного інструментарію, яким послуговуються зарубіжні дослідники соціального капіталу свідчить, що у переважній більшості вони застосовують кількісний, якісний та порівняльний методи дослідження. А сучасний етап дослідження можна визначити як такий, що характеризується накопиченням фактичних даних та першими спробами вироблення універсальних дефініцій і напрацювання механізмів реалізації отриманих даних (програми та студії Світового банку).

Р. Патнем у своїх дослідженнях здебільшого застосовує кількісний і порівняльний методи. Порівнюючи південь і північ Італії, він розглядає соціальний капітал залежно від ступеню громадянської активності: показники якби на вибори, кількість читачів газет, членство у різноманітних громадських організаціях та клубах (футбольні клуби, хорові товариства), а також рівня довіри до державних органів влади. Північна Італія, де ці показники вищі, демонструє значно вищу ефективність управління і темпи розвитку.

Англійський економіст Дж. Темпл та американський професор економіки П. Джонсон використовують показники етнічного різноманіття, соціальну мобільність та показники розгалуженості телефонної мережі у декількох південноафриканських країнах як одиницю вимірювання щільності соціальних мереж¹⁴. Вони поєднують декілька взаємопов'язаних елементів у індекс «соціальних можливостей» та показують, яким чином можна пояснити кількісні зміни у темпі національного економічного розвитку.

Такі дослідники, як А. Портес і Дж. Сенсбреннер¹⁵, соціолог з Принстонського університету П. Фернадес-Келлі¹⁶, професор соціології з інституту Ватсона П. Геллер¹⁷ аналізували якісну складову соціального капіталу, досліджуючи норми та цінності, на яких базується соціальний капітал та які підтримують

цілісність тієї чи іншої громади. Корисним добробком можна вважати висновки про залежність конструктивної чи деструктивної ролі соціального капіталу від якості норм та цінностей суспільної одиниці: громади, групи або мережі, які є занадто ізольованими, релігійно та ідеологічно закритими або такими, що працюють на мету, яка суперечить суспільним колективним інтересам (наприклад, наркокартелі, корупційні групи, інші кримінальні угруповання), дійсно можуть перешкоджати економічному та соціальному розвитку.

Застосовуючи порівняльний метод А. Портес, американські професори соціології І. Лайт та С. Карегоргіс¹⁸, Д. Мессі та соціолог з університету Чикаго К.Еспіноса¹⁹ у своїх дослідженнях на прикладах корейської громади у Лос-Анджелесі та китайської у Нью-Йорку доводять, що вони, порівняно з мексиканською або домініканською громадами, діють ефективніше, оскільки більш структуровані та організовані. Успішні об'єднання можуть запропонувати своїм новоприбулим матеріальну допомогу у вигляді неофіційного кредитування та страхування, аліментів, надання підтримки у пошуках роботи тощо у довгостроковому періоді. Менш успішні громади виявляють короткострокову, незначну лояльність до приймаючої їх країни, тому не можуть забезпечити надання важливих послуг підтримки своїм членам.

Д. Нараян та Л. Притчетт²⁰ визначають п'ять механізмів впливу соціального капіталу на суспільство:

- покращення здатності суспільства контролювати роботу органів державної влади через «вмонтованість» чиновників у соціальні мережі й тому, що моніторинг надання державних послуг розуміється як суспільне благо;
- збільшення можливостей спільного управління комунальним майном;
- сприяння розповсюдженню інновацій за рахунок активізованих міжособових трансакцій;
- зменшення інформаційно-комунікативних недосконалостей та розширення спектру механізмів захисту, збільшення таким чином інвестицій у продукцію, кредити та ринки праці;
- збільшення обсягу неофіційного страхування (або неформального захисту) за рахунок високого рівня довіри між домогосподарствами, що надає можливості діяти більш прибутково, хоча й з високим ризиком.

Зарубіжні дослідники соціального капіталу, зокрема Р. Патнем, науковий співробітник Американського інституту підприємництва М. Шнайдер, заслужений професор в Університеті Колорадо П. Теске, доцент кафедри політичних наук в Університеті Райс М. Маршалл, професор управління у державному секторі в університеті Монаш Австралії та Нової Зеландії М. Мінтром та доцент кафедри державного управління і політики Державного університету Нью-Йорка К. Рош²¹, лауреат Нобелівської премії з економіки Е. Остром²², директор Національного центру досліджень та навчання Австралії в Університеті штату Тасманія І. Фальк та заступник директора С. Кілпатрік²³ значну увагу приділяють проблемам його створення та руйнування. Р. Патнем, наприклад, доходить висновку, що соціальний капітал Італії є наслідком багатовікового історичного розвитку, а значить, у короткі терміни створити чи збільшити його неможливо. Йому опонує М. Шнайдер, спростовуючи таке твердження низкою більш пізніх емпіричних досліджень. Зокрема, він доводить, що зміни у структурі та складі органів шкільного самоврядування значно підвищує рівень участі батьків у внутрішньошкільному житті й, отже, сприяє нарощенню соціального капіталу.

Аналогічні висновки щодо впливу колективної діяльності на соціальний капітал роблять у своїх дослідженнях іригаційних проєктів професор політології та державного управління університету Гонконгу В. Лам²⁴ і Е. Остром.

Інші автори²⁵ доводять, що соціальний капітал накопичується внаслідок того, що всі учасники беруть на себе зобов'язання поточних взаємодій на основі спільного вироблення пріоритетів спільної діяльності.

Багато досліджень підтверджують можливість цілеспрямованого створення чи стимулювання до створення соціального капіталу, хоча цей процес не може бути реалізованим у короткостроковій перспективі. Водночас автори підкреслюють, що соціальний капітал створюється не у короткочасні терміни і для його створення важливо спиратися на культурно-історичний тип певного суспільства.

Отже, на думку зарубіжних дослідників, соціальний капітал – це система усвідомлених, сталих інтерактивних зв'язків у суспільстві у вертикальній та горизонтальній площинах як на міжособистісному рівні, так і між групами та інституціями.

1. *Bourdieu P.* “Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital, in: Kreckel, Reinhard (ed.) *Soziale Ungleichheiten*” (Soziale Welt, Sonderheft 2). Göttingen: Otto Schwartz & Co., 1983. 2. *Fukuyama F.* *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*” (New York: Free Press, 1995. 3. *Fukuyama F.*, “The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order”, New York, London, Sydney, Tokyo, Singapore: Free Press, 1995. 4. *Fukuyama F.* “The End of History and the Last Man”, New York: Free Press, 1992. 5. *Robert D. Putnam.* *Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy*6 – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993. 6. P. *Espace social et genèse des classes*”, *Actes de la recherche en sciences sociales.* – 1984. 7. *Coleman James S.* *The Creation and Destruction of Social Capital: Implications for the Law*//*Journal of Law, Ethics, and Public Policy*, 36. – 1988. 8. *James S. Coleman James S.* *Social Capital in the Creation of Human Capital,*” *American Journal of Sociology Supplement* 94. – 1988. 9. *Fukuyama F.* *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity.* – New York: Free Press, 1995. 10. *Portes A., Sensenbrenner J.* *Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action* // *American Journal of Sociolog.* – 1993. 11. *Sabatini F.* *Social Enterprises, Social Capital and the Quality of Economic Development: the Case of Italy.* – Trento, November 15-19. – 2006. 12. *What is Social Capital?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.worldbank.org/poverty. 13. *Voices of the Poor: Poverty and Social Capital in Tanzania* [Електронний ресурс] / World Bank, Washington D.C., USA Режим доступу: <http://www.go.worldbank.org/GI63WTEDOO>. 14. *Temple J., Paul A. Johnson.* *Social Capability and Economic Growth*”, *The Quarterly Journal of Economics*, No. 3, Aug. – 1998. 15. *Portes A., Sensenbrenner J.* *Constituting Social Capital and Collective Action* // *Journal of Theoretical Politics.* – 1994. 16. *Fenandes-Kelly P.* *Social and Cultural Capital in the Urban Ghetto: Implications for The Economic Sociology of Immigration* // *The Economic Sociology of Immigration.* – New York, 1995: Russell Sage Foundation Press. 17. *Heller P.* *Redistribution and Growth: Is the Kerala Model Sustainable?*// *South Asia Program and Government Department.* – Cornell University, April 8. – 1994. 18. *Light I., Karageorgis S.* *The Ethnic Economy*, N. Smelser, R. Swedberg (eds.) // *The Handbook of Economic Sociology.* – Princeton: Princeton University Press. – 1994. 19. *Massey D. S. Espinosa K. E.* *What’s Driving Mexico U.S. Migration? A Theoretical, Empirical, and Policy Analysis* // *American Journal of Sociology, Journal Article.* – 1997. 20. *Narayan D. and Pritchett L.* *Cents and Sociability: Household Income and Social Capital in Rural Tanzania* [Електронний ресурс] / World Bank. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS1700series/wps1796/wps1796.pdf>. 21. *Schneider M., Teske P., Marschall M., Mintrom M., Roch C.* *Institutional Arrangements and the*

Creation of Social Capital: The Effects of Public School Choice // American Political Science Review. – 1997. **22**. Ostrom E, Constituting Social Capital and Collective Action [Електронний ресурс] / Journal of Theoretical Politics, 1994. – Режим доступу: <http://jtp.sagepub.com/content/6/4/527>. **23**. Falk I. and Kilpatrick S. What is Social Capital? A Study of Interaction in a Rural Community // Sociologia Ruralis, 40: 87–110. doi: 10.1111/1467-9523.00133, 2000. **24**. Wai F. Lam. Institutional design of public agencies and coproduction: A study of irrigation associations in Taiwan // Original Research Article, World Development, Volume 24, Issue 6 – June 1996. **25**. Sabel CF. Learning by monitoring: The institutions of economic development, in Smelser and Swedverd” (ed.) // Handbook of Economic Sociology. – Princeton, USA: Princeton University Press. – 1994.

УДК 321.7

І. С. ЧИЖ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Досліджуються проблеми і виклики, пов'язані з формуванням інформаційного та громадянського суспільства, в контексті забезпечення конституційного права на поширення інформації.

Ключові слова: інформаційне суспільство, громадянське суспільство, інформаційна політика, конституційні інформаційні права.

Чиж І. С. Конституционно-правовые основы обеспечения права на распространение информации в процессе формирования информационного и гражданского общества

Исследуются проблемы и вызовы, возникающие в связи с формированием информационного и гражданского общества в контексте обеспечения конституционного права на распространение информации.

Ключевые слова: информационное общество, гражданское общество, информационная политика, конституционные информационные права.

Chizh I. S. Constitutional and legal framework to ensure the right to disseminate information in the process of formation of the information and civil society

The article is devoted to the research of problems and calls, which occur due to the formation of the informational and public society, in the context of constitutional rights, which are based on the expansion of information.

Key words: informational society, civil society, informational policy, public constitutional rights.

Результатом інформаційної революції, яка відбулася наприкінці минулого століття, стає формування у ХХІ столітті суспільства нового типу – інформаційного, яке для одних країн уже стало доканоною реальністю, а для інших – орієнтиром розвитку. Шлях до інформаційного суспільства – це шлях у майбутнє людської цивілізації. Саме це фіксує «Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства», підписана керівниками семи розвинених країн і Росії¹.

© ЧИЖ Іван Сергійович – здобувач відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України